

Назарук В. М.,

аспірант кафедри журналістики та літературознавства Національного університету "Острозька академія"

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АВТЕНТИЧНОГО ХУДОЖНЬОГО КОДУ ТЕКСТУ

Наведену статтю присвячено проблемі осмисленого підходу перекладача до питання збереження первинного художнього коду. Автор аналізує рівень дотримання соціокультурного тла, специфіки передачі смислових кодів, закладених у першопочатковий текст.

Ключові слова: *переклад, художній код, літературна інтерпретація.*

Приведенная статья посвящена вопросу сохранения первичного художественного кода переводчиком. Автор анализирует уровень соблюдения социокультурных позиций, специфики трансформации смысловых кодов, заложенных в первоначальный текст.

Ключевые слова: *перевод, художественный код, литературная интерпретация.*

The article is dedicated to the problem of identity of literary code by translating. The Author analyzes influence of social cultural and traditions on difference between original text and translated text.

Key words: *translation, literary code, literary interpretation.*

Перекладознавчі практики передачі іншомовних текстів українською, як і навпаки, нерідко привертали і привертатимуть увагу діячів української культури й літератури. Вартує пригадати А. Кримського, П. Куліша, П. Гулака-Артемівського, М. Рильського, Б. Тена (М. Хомичевського), М. Лукаша, яких нині небезпідставно називають представниками класичної школи українського перекладу.

Сьогодні дедалі більшої актуальності набувають питання структурального осмислення перекладацької справи, тобто аналіз не лише зовнішньої передачі фактажу, але і осмислення внутрішньої цілісності тексту, яка у різних мовних групах може бути відмінною. Подібний комплексний підхід і є об'єктом інтересу нашого матеріалу.

Мета статті полягає у висвітленні основних проблем, з якими може зіштовхнутися перекладач, що бажає утримати цілісну герменевтичну систему тексту.

Актуальність статті зумовлена тим, що сьогодні при здійсненні комплексного літературознавчого аналізу перекладного тексту найчастіше застосовуються спрощені, однотипні алгоритми освоєння змісту художнього коду тексту. Вони засновуються на узагальненому культурологічному методі оцінки літературного тексту, або (ще вужче) орієнтують на

виявлення характеру (емоційного тону) твору, його виражальних засобів, суб'єктивного ставлення реципієнта до нього. Глибинний духовно-світоглядний зміст художніх цінностей часто залишається нерозкритим. З огляду на це актуальною є необхідність визначення інтерпретативних установок для перекладного художнього тексту. Адже саме текст художній, відмінно від науково-популярного, публіцистичного, вимагає особливої уваги до власного внутрішнього коду.

Щоб з'ясувати, що становить собою внутрішній код художнього тексту, потрібно звернутися до характеристик мови як явища. Мова – це соціальна категорія. Реалізуючись у мовленні індивіда, вона постійно збагачується за рахунок когнітивного досвіду мовця, який отримує в мові і через мову плоди колективних знань. Текст як одиниця мовної системи є результатом розвитку індивідуальної мовної свідомості та когнітивного досвіду індивідуума, з одного боку, і суспільної свідомості та культурно-мовних традицій суспільства – з іншого. Відповідно код тексту – це система індивідуальних мисленневих порухів свідомості та сукупності денотатів традиційної (суспільної) свідомості, які влітаються у авторський задум.

Проте, якщо раніше вважалося, що для відчитування коду не потрібно орієнтуватися у позамовних компетенціях автора, на першу позицію висувався текстовий фактаж, то упродовж останніх років під впливом антропологічної та когнітивної лінгвістики змінилося уявлення про кодову організацію художнього тексту. У тексті вбачають двопозиційну структуру, що виникає внаслідок використання автором специфічної системи кодування власних індивідуальних та традиційних форм свідомості, що є різновидом комунікативного акту між автором і майбутнім читачем.

Загалом у системі герменевтики тексти вивчаються у руслі агностичних, конструктивних, комунікативних і навчальних параметрів. Як об'єкт літературний текст корелює із лексичною смисловою грою, що відбувається за певною формою, тобто вимогами жанру і стилю. Натомість як елемент культури він є виразником традицій, догматів та сталюї, але гнучкої до змін, світоглядної системи певної народності, адже цілком зрозуміло, що кожен текст реалізований у певній мовній площині.

У цьому руслі Ганс-Георг Гадамер у матеріалі “Мова і розуміння” наголошує на необхідності розмежування реципієнтом двох площин сприйняття тексту. Перша – перед-розуміння (з'ясування автентичного коду), друга – безпосереднє (фактологічне) розуміння. “Перед-розуміння є попереднім відчуттям смислу твору в цілому, його передбаченням, чуттєвим, інтуїтивним схопленням через ознайомлення із соціокультурним тлом його появи. У момент перед-розуміння сповна виражається суб'єктивна позиція реципієнта щодо розуміння змісту мистецької пам'ятки – його інтерпретативна свобода. Перед-розуміння передуде розумінню як необхідний момент: до розуміння істинного смислу тексту

можливо прийти лише через аналіз – розуміння – змісту окремих його частин; водночас, щоб зрозуміти смисл частини, необхідно вже зрозуміти ціле – мати його перед-розуміння”, – цитуємо Г.-Г. Гадамера. [2, с. 53]. Таким чином реалізується феномен “герменевтичного кола”, або, як стверджують літератори оприявнюється художній код.

Як стверджує теоретик сучасного перекладознавства, Тарас Шмігер, “необхідність перебування інтерпретатора (*синонімічна номінація перекладача, – доповнення наше, В. Н.*) “всередині” історичної традиції – усвідомлення, з одного боку, власної історичної обумовленості, з іншого – проникнення і “вживання” в ту історичну ситуацію, в якій створювався текст, погляд на нього “зсередини” самої доби, забезпечує у подальшому ширше трактування художнього коду іншою мовою” [8, с. 123]

Тезу про існування перед-розуміння та розуміння художнього тексту підтримує у своєму дослідженні О. Петрова, яка зазначає, що “авторська картина світу, подана у словесній формі через образи, реалізує сугестивну функцію написаного” [7, с. 65].

Віктор Коптілов акцентує, що для інтерпретування художнього коду тексту вихідними є наступні положення:

“Врахування соціокультурної, ментальної традиції, в контексті якої створювався твір, “вчуття” в текст.

Діалогічна форма стосунків інтерпретатора з текстом. Тобто перекладач отримує право бути нарівні з автором і центр тяжіння в ході діалогу зміщується в його бік – він отримує більшу інтерпретативну свободу, звільняючись від суттєвих авторських обмежень (і це стосується не лише конотативних значень, але й основних – їх може бути декілька)

Занурення в художньо-енергетичні шари тексту з наступною актуалізацією духовного досвіду” [4, с. 47].

Тут доцільно провести паралель із феноменологічною налаштованістю Едмунда Гуссерля, із його налаштованість на “надчуттєве споглядання”.

Тезу про те, що найскладніше відобразити художній код тексту саме перекладного підтверджує ряд українських та закордонних учених, це зокрема, Алефіренко М., Гальперін П., Коптілов В., Москаленко М. Микола Алефіренко акцентує на тому, що перекладний текст потрібно розглядати з позицій когнітивної та кумулятивної функції мови. На цій підставі формується новий тип наукового знання, – прагмалінгвістика. Згідно концепції комуніколога М. Афіренка, мовленнєве спілкування здійснюється не стільки через окреме речення, скільки через складніші мовленнєві утворення. Для таких утворень характерні ознаки, за якими їх відносять до цілісних синтаксичних і комунікативних одиниць. “Вирішальну роль у з’ясуванні внутрішнього коду тексту мають номінації вузького семантичного поля, специфічні усталені вирази, мовні звороти, значення яких відчитується лише у історичному контексті” [1, с. 274].

Для відчитання коду перекладачем актуальним є розумінням таких стилістичних прийомів, як маніпуляція із числівниками, нагнітання фактів, авторське звертання до читача.

Стилістичні засоби у кодовому просторі художнього тексту, репрезентуючи сугестивно-риторичне поле художньої картини світу, активізують здатність читача декодувати авторський задум у системі художньо-образного сприйняття. Найскладніша форма мовленнєвого впливу, на думку вченого В. Коптілова, – це ідеологічний вплив, що має на меті формування або зміну світогляду адресата. При цьому важливо ці впливи передати і у процесі перекладу, адже тоді текст втрачає первинне навантаження.

Природно, що нормою художнього тексту є наявність фабули, образної системи та специфічної композиції. Чимало перекладачів звертають увагу лише на ці елементи, виконуючи технічну трансформацію. Проте задля повноцінної ідейної картини варто враховувати систему позалінгвальних чинників, які формують художній код.

До ключових ознак, які потрібно враховувати, задля розуміння коду, Михайло Москаленко зараховує:

- сталу метафорику мови, з якої здійснюється переклад;
- авторський світогляд;
- умови написання твору;
- первісна цільова аудиторія [5, с. 158].

Наведемо поетичний приклади влучного дотримання художнього коду за умови буквального перекладу із Цвейга. Приміром рядки із поезії “die Zärtlichkeiten”:

*Und sind doch seltsam süß, weil sie im Spiel gegeben
Noch sanft und absichtslos und leise nur verwirrt,
Wie Bäume, die dem Frühlingswind entgegenbeben,
Der sie in seiner harten Faust zerbrechen wird.*

У варіанті перекладу Галини Погожевої російською, строфа звучить так:

*Тем и мила она, что детская забава,
Но скоро налетит любовный непокой.
Трепещет на ветру весенняя дубрава
И гнётся под его безжалостной рукой.*

Цікавим з позиції дотримання коду є передача першого рядка, у якому ідеться про дитячу забаву (російською) і безпосередньо гру (німецькою). Якщо тлумачити фабулу безпосередньо, у тексті оригіналу іде наявні дві лексеми, які конотують із дитячою грою – süß (солоденький, дитинний) та im Spiel gegeben (той, що виникає у грі), проте прямої вказівки на дитинність немає. Адже гра може і не мати прямого стосунку до дитини. Проте, Галина Погожева, відстеживши усю семантику значень підбирає гідний відповідник у мові російській.

Таким чином, на перекладача лягає відповідальність не лише відповідно передати лінгвістичну гру, але виявити такі закономірності існування художнього коду тексту, які лежать не тільки у площині лінгвістики, але і психології, і культури, і світоглядних рамок письменника-автора.

З наведених вище аргументів можна зробити висновок, що першим кроком перекладача має бути концептуальне рішення щодо місця мови перекладу в цій складній парадигмі коду.

Гальперін свого часу наголошував, що у питанні розуміння коду важливе “екстенсивне використання найрізноманітніших пластів мови перекладу, творче застосування її лексем під час перекладу, особливо топографії та власних назв, залучання архаїчних мовних пластів” [3, с. 211]. Ця вимога породжує необхідність частого звернення до розширеного коментування тексту.

Таким чином, переклад має бути не чим іншим, як пошуком, виявленням та практичним застосуванням внутрішньо лінгвістичних правил роботи із кодом.

Література:

1. Алефиренко Н. Лингвокогнитивное моделирование картины мира / Н. Алефиренко // Картина мира: язык, литература, культура. – Вып. 2. – Бийск: Изд-во БГПИ, 2006. – С. 274 – 281.
2. Гадамер Г. -Г. Актуальность прекрасного. – М. : Искусство, 1991. – 367 с.
3. Гальперин П. . Языковое сознание и некоторые вопросы взаимоотношения языка и мышления / П. Гальперин // Психология как объективная наука. Избранные психологические труды [под ред. А. Подольского]. – М. – Воронеж, 1998. – С. 437.
4. Коптілов В. Перекладознавство як окрема галузь філології / В. Коптілов // Мовознавство. – 1967. – № 4. – С. 45-53.
5. Москаленко М. Нариси з українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 1/2. – С. 172-190; №3/4. – С. 154-171; №11/12. – С. 160-174.
6. Потебня А. Мысль и язык / А. Потебня. – Киев: СИНТО, 1993. – С. 158-185.
7. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства / Т. Шмігер / – К. : Смолоскип, 2009. – 342 с.